

Serpil Sancar, *Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti: Erkekler Devlet, Kadınlar Aile Kurar (Gender of Turkish Modernization: Men Establish The State, Women Establish The Family)*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2020, 339 s.

*Büşra Doğru Cingöz**

Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti: Erkekler Devlet, Kadınlar Aile Kurar isimli kitap, Serpil Sancar'ın 2005-2009 tarihleri arasında Ankara Üniversitesi Kadın Çalışmaları Yüksek Lisans Programı'nda verdiği "Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti" başlıklı dersinden hareketle kaleme aldığı bir çalışmadır. Feminist bir tarih okumasını merkeze alan yazar, Türkiye'de bugün halen kadın hakları sorunlarının devam etmesinin ardında yatan nedenleri ve erken modernleşme döneminde gelişen cinsiyet rejiminin bugüne etkisinin ne denli büyük olduğunu tartışmıştır. Bu bağlamda, Geç Osmanlı ve Erken Cumhuriyet dönemlerindeki modernleşme süreçleri arasında bağlantı kurarak önce literatür okuması yapmış ardından bütüncül bir yaklaşım ile tarihten bugüne cinsiyet rejimi kavramını tartışmıştır. Sancar önsözde, bu kitabın yazılmasını Türkiye'deki feminist kadın araştırmacı ve tarihçilere borçlu olduğunu ve amacının feminist tarihçilerin bıraktıkları noktadan sonrasına; 1940 ile 1960 yılları arasındaki cinsiyet rejiminin dönüşümüne ışık tutacak bir araştırma yapmak olduğunu belirtmiştir.

Yazar kitabı üç bölüme ayırmaktadır. "Modernleşmeye Katılım ve Farklı Kadınlık Deneyimleri" başlıklı ilk bölümde, erken endüstrileşmeye bağlı olarak cinsiyetler arası toplumsal farklılıkların

.....

* Sosyolog, İstanbul Ticaret Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aile Danışmanlığı ve Eğitimi Yüksek Lisans Öğrencisi, busradogrucingoz@gmail.com, 0000-0002-2869-2286

oluşturduğunu ve erken endüstrileşmenin sonuçlarından olan sömürgeleşme karşısında ulus devlet inşa sürecinin başladığını anlatır. Sancar'a göre hem erken endüstrileşme dönemi hem de ulus devlet inşa süreci, çeşitli toplumsal cinsiyet konumlarını beraberinde getirmiştir. Erken endüstrileşme dönemiyle birlikte iş piyasası cinsiyete göre ayrıştırılmış; endüstrileşmenin sonuçlarından olan sömürgeleşmeye karşı kendi uluslarını inşa eden toplumlar dişil ve eril ayrımını belirginleştirmiştir. İş piyasasında kadının emeği değersizleştirilmiş yahut kadın sadece evden sorumlu kişi olarak toplumda yer bulabilmişken ulus devlet inşa süreçlerinde ise kadınlar cinsellikleri denetlenen, toplum içerisinde ikincil konuma yerleştirilen pasif bireylere indirgenmiştir. Yazar bu çerçevede ulusal inşa süreçlerinde kadın cinselliğinin önemli bir gerilim nedeni olduğunu ileri sürmektedir. Özetle bölüm; cinsiyet rejimi, endüstrileşme ve ulus devlet inşası kavramları etrafında şekillenmektedir. Birinci bölüm böylelikle literatür okumaları ve kavramsal açıklamalarla birlikte okuru sonraki bölümlere hazırlamaktadır. Yazar bu bölümde modernleşme süreciyle birlikte toplumsal cinsiyet konumlarının oluşumunu daha ziyade Batı merkezli bir anlatı üzerinden değerlendirmiştir. Halbuki Doğu toplumlarının (kolonyal bir dönemi olup olmadığına göre kendi içinde de ayrışan) farklı modernleşme süreçleri söz konusudur. Bu bağlamda ulus devletlerin inşa süreci sadece sömürgeleşme tehdidi karşısında değil, milliyetçilik akımının etkisiyle de hızlanmıştır. Modernleşmenin ulus devletlerin inşasında lokomotif hale geldiğini de göz önünde bulundurup; tepeden inme modernleşme pratiğini ve toplumların farklı yollardan geçerek dönüştüğünü ele almak daha bütünsel bir yaklaşım olacaktır. Tüm bunların ışığında Batı dışı toplumlarda ortaya çıkmış toplumsal cinsiyet konumları/rolleri de Batı'daki örneklerinden farklı süreçleri içinde barındırmakta ve ayrıca değerlendirilmesi gerekmektedir.

“Osmanlı-Türk Modernleşmesinin Cinsiyet Rejimi: Asrılık ile Millilik Arasında” başlıklı ikinci bölümde ise birinci bölümde yapılan literatür okumasından hareketle Geç Osmanlı ve Erken Cumhuriyet dönemleri bir uluslaşma süreci olarak ele alınmakta ve bu süreçte ortaya çıkan toplumsal cinsiyet farkları ile modern

cinsiyet rejimine dair yapılan çalışmalar incelenip yorumlanmaktadır. Bölüm içinde Osmanlı-Türk modernleşmesini anlamak üzere XIX. yüzyılın ortalarına dek geriye giden çalışmalar göz önünde bulundurularak değerlendirmeler yapılmış ve oradan günümüze ışık tutmak amaçlanmıştır.

Avrupa, endüstri devrimiyle önemli toplumsal dönüşümler yaşarken Osmanlı'da ise imparatorluktan ulus-devlete dönüşüm söz konusuydu. Yazar, erken modernleşme dönemi olarak tanımlanan bu dönemde milliyetçi elitler tarafından yeni bir devlet inşasının gerçekleştirilmesini "milli inşa projesi" olarak tanımlamakta ve bu süreçte cinsiyete yönelik yeni algıların nasıl şekillendiğini ortaya koymaktadır.

Yazar, Osmanlı'daki kadın hareketlerini ve çalışmalarını ele alırken kadın dergileri, sayılı kadın derneklerini ve romanlardaki kadın temsillerini merkeze almaktadır. Dönemin birçok yazar ve düşünürünün görüşlerine yer vererek bir bakıma dönemin zihniyetini tasvir etmektedir. Kitaba göre, dönemin kadın feministlerinin de yeni modern ailenin nasıl olması gerektiği konusunda dönemin erkekleriyle aynı fikirde ve arzuda olduğu görölmektedir. Buna göre, modern toplum için kadınların eğitilmesi ve annelerin çocuklarını bu minvalde yetiştirmeleri gerekmektedir. Dönüşümün, erkek değil kadın üzerinden gerçekleşebileceği düşüncesinde birleştikleri söylenebilir. Onlara göre; toplumun modernleşmesi ancak ailelerin modernleşmesiyle olur, toplumda bu dönüşümü sağlayacak yegâne durum ise kadınların modernleşmesiyle mümkündür. İlgili bölüm içeriğinde farklı görüşlere yer verilmesi bakımından okuyucusuna geniş düşünme alanları sunup modernleşmenin stratejisi olan cinsiyet rejiminin bir anlamda bugünkü izdüşümünü sunmaktadır. Ancak, ele aldığı farklı kadın bakış açılarının ortak noktasının laiklik olduğunu söylemesi ile kadın haklarının karşısına dini konumlandırığını görmekteyiz. Oysaki temel hakların kadınlara tanınmıyor oluşunu sadece din bazında değerlendirmek, diğer kültürel aktarımları göz ardı etmek çok yönlü bir değerlendirmeyi mümkün kılmamaktadır.

Kitabın son bölümü olan “Aile Odaklı Modernleşme” başlığında ise modern Türk kadını ve modern Türk ailesi inşasının nasıl iç içe geçtiği konu alınarak muhafazakâr modernleşme döneminin yarattığı cinsiyet farkları ortaya konmaktadır. Okuyucusuna, modern cinsiyet rejiminin gelişimini anlama imkânı sunan bu bölüm, 1945 ve 1965 yıllarında yayınlanmış dört farklı günlük gazetenin örnekleme yöntemiyle taranarak kadın ve aileyle ilgili haber, temsil, söylem, dönemin görüşlerini ve bunlara bağlı çıkarımlarını içermektedir. Buradan hareketle son bölüm kitabın en özgün kısmını oluşturmakta, ortaya koyduğu yeni çalışma verileriyle birlikte kitabın diğer iki bölümünden ayrılmaktadır. Yazarın belirttiği üzere bu bölümde taranan günlük gazete metinlerinde, kadın haklarından bahsedilmezken modern kadınlığın ev kadınlığına olan dönüşümü yer almaktadır. Bu dönem yazar tarafından “modern eril tahakküm rejimi”nin oluşum dönemi olarak nitelendirilmiştir. Ayrıca bu bölümde, modernleşme stratejisi olarak ailenin ve kadının ne tür modernleştirilme evrelerinden geçtiği, bu sürecin topluma nasıl dayatıldığı, dönemin gazete ve dergilerinin incelenmesiyle ortaya konmuştur. Buna göre, Türkiye’de kadınlar ulus devlet inşasının ardından evlerine gönderilmiş, modern devletin yönetiminde kendilerine yer bulamamış ve sadece gelecekteki topluma modern çocuklar yetiştirme vazifesine indirgenmiş; devletin yönetiminden erkek, ev içi sorumluluktan ise kadın mesul tutulmuştur. Kısacası bu bölümde yeni kentsoylu sınıfın modern evlere ve modern tarzda yetiştirilmiş çocuklara sahip olma arzusunun kadınların ev kadınlığı ve anneliğiyle nasıl ilişkilendirildiği, bu olgunun gazetelerde topluma nasıl aktarıldığına yer verilmiştir. Ancak yazar; bahsi geçen tespitlerini -kadının arka planda kalışını ve dönemin muhafazakârlığını- dinî gerekçelerle temellendirmiştir. Sadece dinle ilişkilendirilen bu husus eksik bir tespit olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü muhafazakâr modernleşme, modernist bir pozisyon da içerdiğinden dinden ayrışmakta, burada ev ile konumlandırılan “asrı” kadının pozisyonu dinî bir gerekçe olmaktan ziyade Cumhuriyet dönemi modernleşmesinin gelenek-görenek ile yoğurduğu yeni bir tarzı ortaya koymaktadır.

Son bölümde dört farklı gazetenin haberlerine yer veren yazar, kadının temsiliyle ilgili iki farklı söylemsel alanın var olduğunu söyler: “ideal kadın söylemi” ve “suç söylemi”. Buna göre kadınlar ya eril zihniyetin tahayyülündeki ideal kadın olarak ya da aileye yönelik tehlikelere işaret eden suç, facia, ahlak dışı davranışların tanımlandığı haberler içerisinde temsil edilmektedir. İdeal kadın söyleminde kadının giyimi, eğitimi, erkeğe karşı nasıl davranması gerektiği, nasıl modern bir ev dizayn edeceği gibi konulara yer verilmektedir. Suç söyleminde ise kadınların norm dışı olarak tanımlandığı ya da “mağdur” olarak temsil bulabildiği felaket haberleri yer almaktadır. Sancar’a göre; gazetelerde kadınlara adları, başarıları, kendi benlikleriyle yer verilmemekte ve böylelikle aile, kadınlar üzerinden düzenlenip denetim altına alınmaktadır. Yazar; bu kitapta son yüzyılda yaşanan Türk modernleşmesinin bugüne miras bıraktığı etkileri ideolojik ve tarihî arka planını ortaya koyarak sunmaktadır. Bu bağlamıyla çalışma beklentiyi karşılamakla kalmayıp okuyucunun ufkunu da genişletmektedir. Kapsamlı literatürü ile alana ziyadesiyle katkı sunmaktadır. Elbette metnin içinde yukarıda değindiğim üzere tek yönlü bir bakış açısının hissedilir olduğu konumlandırmalar da mevcuttur. Feminist bir tarih okuması yaklaşımıyla kaleme alınan kitabın dili akademik olup kitaptan azami oranda istifade etmek sosyolojik okumalara aşina olmakla kolaylaşmaktadır. Bölümler arası geçişler birbirini tamamlamakta ve destekler niteliktedir. Sancar, konuyu işlerken kavramsal açıklamalara da yer vererek anlatmak istediklerini sağlam temellere dayandırmakta ve böylelikle okuyucusuna da bütüncül bir okuma imkânı vermektedir.